

พราหมณ์ ป. ส. ศาสตรී ผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติที่เป็นชาวต่างชาติ

อรพินท์ ลิ้มสกุล^๑

พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรී

ชื่อของพราหมณ์ ป.ส. ศาสตรී คงจะไม่เป็นที่รู้จักกันเท่าไรนักในปัจจุบันนี้ แต่หากมองย้อนไปในรอบ ๙๐ ปีที่ผ่านมา หอสมุดแห่งชาติเพิ่งจัดตั้งมาได้ไม่นานนัก (พ.ศ. ๒๔๔๘) นับว่าท่านเป็นชาวต่างชาติคนหนึ่งที่เข้ามามีบทบาท และทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยในหลายด้าน รวมทั้งหอสมุดแห่งชาติซึ่งในสมัยแรกเริ่มนั้น มีผู้บริหารจัดการหอสมุดส่วนใหญ่เป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรี สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะ

ดำรงพระยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงดำรงตำแหน่งสภานายก (หรือตำแหน่งผู้อำนวยการในปัจจุบัน) เป็นพระองค์แรก เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราช-สมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เป็นสภานายก ต่อมาจนสิ้นพระชนม์ (พ.ศ. ๒๔๕๘) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเป็นสภานายกต่อมา จนได้มีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๖๙ หอสมุดเป็นเพียง

^๑ อดีตผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

หน่วยงานหนึ่งที่อยู่ภายใต้แผนวรรณคดี ซึ่งขึ้นอยู่กับราชบัณฑิตยสภา และเมื่อมีการจัดตั้งกองหอสมุดขึ้นอีกครั้งหนึ่งตามระเบียบการจัดแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๗๖ และจากหลักฐานที่ปรากฏใน “รายงานประจำปีของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๗๗” มีชื่อของพราหมณ์ ป.ส. ศาสตรีย เป็นหัวหน้ากองหอสมุด (เป็นชื่อเรียกหอสมุดแห่งชาติในขณะนั้น) แต่ไม่เคยพบชื่อของท่านอยู่ในหนังสือประวัติของหอสมุดแห่งชาติเล่มใด นอกจากนี้หนังสือ “ที่ระลึกในการณานาปกิจนาย ป.ส. ศาสตรีย” ซึ่งบุตรชายของท่านเป็นผู้เขียนเล่าประวัติการเข้ามาอยู่ในเมืองไทยของท่านไว้อย่างน่าสนใจ และสมควรได้มีการบันทึกไว้เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาสืบค้นต่อไป

ประวัติโดยสรุป

สถานที่เกิด พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรีย มีนามเต็มว่า ปัญจนทีศวร สุพรมณย ศาสตรีย เกิดเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๒ (ปีกุน) ณ ตำบลมนนารุกขิ จังหวัดตัญโยธร มณฑลมหัทรราช ประเทศอินเดีย ตระกูลของท่านเป็นพราหมณ์บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายบิดาและมารดา พวกพราหมณ์ไม่มีธรรมเนียมการใช้นามสกุล คำว่า “ศาสตรีย” เป็นคำต่อท้ายชื่อ แสดงว่าผู้นั้นเป็นพราหมณ์ เมื่อท่านเข้ามาอยู่ในเมืองไทย ซึ่งมีนามสกุลใช้แล้วในขณะนั้น จึงนับเอาคำ ศาสตรีย เป็นนามสกุล

การศึกษา ท่านเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนราชภัฏ ซึ่งเป็นโรงเรียนเล็ก ๆ และเข้าเรียนโรงเรียนมัธยมที่ตำบลมนนารุกขิ ชื่อ Finlay College เป็นโรงเรียนแบบอังกฤษ ท่านได้เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยมหัทรราช (ซึ่งปริญญาจะเทียบเท่ากับมหาวิทยาลัยลอนดอน) ในคณะอักษร

ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ วิชาที่เรียน คือ ภาษาอังกฤษ สันสกฤต และพงศาวดารอินเดียโบราณ สอบได้ปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับสอง เมื่ออายุ ๒๒ ปี

การทำงาน ท่านเริ่มเป็นอาจารย์สอนประวัติศาสตร์และวรรณคดีสันสกฤตที่ Hlarihara Sanskrit College ในแคว้นมาลาบาร์ ซึ่งเป็นโรงเรียนสันสกฤตชั้นเอก ขึ้นกับมหาวิทยาลัยมหัทรราช ท่านสอนอยู่ ๓ ปีแล้วย้ายออกไปทำงานหนังสือพิมพ์

ชีวิตในเมืองไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในวรรณคดีสันสกฤต ประกอบกับพราหมณ์ผู้เป็นที่ปรึกษาทางภาษาสันสกฤตประจำหอพระสมุดฯ ถึงแก่กรรมจึงมีพระราชบัญชาให้หอพระสมุดฯ ติดต่อไปทางอินเดีย ให้คัดเลือกผู้เชี่ยวชาญทางภาษาสันสกฤตมารับราชการแทน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสภา จึงโปรดให้ ศาสตราจารย์ ยอร์จ เซเดส์ บรรณารักษ์ใหญ่ จัดการตามพระราชประสงค์ ซึ่งท่านได้เขียนใบสมัครส่งมา (ขณะนั้นท่านเพิ่งเข้าทำงานในหอสมุดประจำมณฑล) และศาสตราจารย์ ยอร์จ เซเดส์ ได้เลือกท่าน ด้วยเห็นความสามารถทางด้านภาษาสันสกฤต และการเขียนภาษาอังกฤษของท่าน

พ.ศ. ๒๔๖๘ ท่านเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ภาษาสันสกฤต มีหน้าที่ถวายคำแนะนำแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่ทันได้ถวายความคิดเห็นอันใด เพราะหลังจากนั้นเพียงสองเดือน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเสียก่อน ท่านจึงได้มาเป็นบรรณารักษ์ที่หอพระสมุดฯ แผนก

ภาษาสันสกฤต ปีต่อมาเป็นบรรณารักษ์วรรณคดีสภา อยู่ในตำแหน่งนี้ ๓ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เป็นอาจารย์ภาษาสันสกฤต

พ.ศ. ๒๔๗๗ ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้ากองหอสมุด จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๑ มีการเปลี่ยนแปลงในระเบียบราชการกรมศิลปากร กองหอสมุดถูกยุบไปอยู่ภายใต้กองวรรณคดี และมีการจัดตั้งกองวัฒนธรรมขึ้น ท่านจึงได้ย้ายไปเป็นหัวหน้ากองวัฒนธรรม แต่อยู่ในตำแหน่งได้ ๔ เดือน จึงออกจากราชการ (นับเป็นชาวต่างชาติคนแรกที่เป็นหัวหน้ากองวัฒนธรรมของเมืองไทย) ระหว่างนั้นท่านได้เป็นสมาชิกในสมาคมทางวิทยาการหลายแห่ง เป็นกรรมการชำระปทานุกรม กรรมการถอดอักษรไทยเป็นโรมัน กรรมการสอบนักเรียนทุน ก.พ.ไปต่างประเทศ และเป็นอาจารย์พิเศษสอนนิสิตวรรณคดีเปรียบเทียบในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่กล่าวขวัญกันในหมู่นักศึกษาชั้นสูง ๆ ว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาอังกฤษและสันสกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่น่าทึ่ง คือ ความรู้ทางด้านภาษาไทย ที่สามารถเรียนรู้ได้อย่างดีเยี่ยมทั้งการเขียนและการพูด ถึงแม้ว่าเพิ่งจะเข้ามาอยู่เมืองไทยได้ไม่นาน ภายหลังท่านมีสุขภาพไม่ดี จึงเลิกสอน

พ.ศ. ๒๔๙๓ ท่านกลับเข้ารับราชการเป็นผู้เชี่ยวชาญประจำกองวรรณคดี แล้วเลื่อนเป็นผู้เชี่ยวชาญทางภาษาอังกฤษและสันสกฤต ประจำกรมศิลปากร ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายในราชการ และในชีวิตด้วยท่านได้มรณกรรม เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ด้วยโรคหัวใจกำเริบ และมีโรคไตแทรก ในช่วงบั้นปลายของชีวิต นัยน์ตาของท่านมองไม่เห็นด้วยสาเหตุที่เป็นโรคความดันโลหิตสูง และเส้นโลหิตฝอยแตกที่นัยน์ตา

แต่ท่านยังมีความอดุสหาะ สามารถทำงานอยู่ทั้งการร่างพจนานุกรม งานแปล และยังมาประชุมกรรมการชำระปทานุกรมมิได้ขาด จนวาระสุดท้ายของชีวิตด้วยวัยเพียง ๕๓ ปี ซึ่งนับว่าอายุยังน้อยเกินไปสำหรับบุคคลซึ่งบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น ถือเป็นการสูญเสียผู้ทรงความรู้ทั้งในด้านภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ และภาษาไทย ที่เป็นกำลังสำคัญคนหนึ่งไป ดังคำกล่าวไว้อาลัยของหลวงรณสิทธิพิชัย อธิบดีกรมศิลปากร (ในสมัยนั้น) ว่า **“มรณกรรมของพรหมณ์ ป.ส.ศาสตรีย เป็นการสูญเสีย “คู่สันสกฤต” อันมีค่าสูงของหอสมุดแห่งชาติไปผู้หนึ่ง ซึ่งจะใช้เวลาอีกนานเท่าไรยังทราบไม่ได้ จึงจะหาตัวใหม่มาแทนได้**

ท่านมีคุณสมบัติของผู้ทรงความรู้อันควรยกย่องสรรเสริญ กล่าวคือ เป็นผู้ไม่หวงวิชา ให้ความรู้แก่ผู้มาปรึกษาอย่างเต็มที่ แม้แต่นักหนังสือพิมพ์มาขอคำแนะนำหนังสือวารสารและสมาคมต่าง ๆ เชิญให้เขียนเรื่องลงในหนังสือเสมอ นอกเหนือจากความรู้แล้ว ท่านยังรักในการค้นคว้า หาความรู้ใหม่ ๆ จึงทำให้มีความเห็นที่ทันสมัยอยู่เสมอ นั่นคือคุณลักษณะของบรรณารักษ์อย่างแท้จริง รวมทั้งในเรื่องของความอดุสหาะ ความมีระเบียบ และละเอียดรอบรอบ ตั้งใจทำจริง ล้วนมีพร้อมอยู่ในตัวท่าน จะเห็นได้ว่าแม้ท่านจะเป็นชาวต่างชาติแต่ท่านก็มีความตั้งใจที่อุทิศชีวิตเพื่องานส่วนรวมมาจนตลอดชีวิต คุณความดีของท่าน ควรนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติงานของคนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดี ♦

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. รายงานประจำปี ๒๕๓๗. กรุงเทพฯ: #**).

ที่ระลึกในการสถาปนากิจศพ นาย ป.ส.ศาสตรี. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๖.

พระนคร: ม.ป.พ., ๒๕๓๖.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. ๑๐๐ ปี หอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: ๒๕๔๘.